

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.3(16).2024.275-282

В. П. Любавіна,*доцент кафедри кримінального права та процесу**e-mail: viktoriya.liubavina@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-4715-1749;****Г. В. Лель,***здобувачка вищої освіти**e-mail: solnceva77@ukr.net***ORCID ID 0009-0007-9427-6567;****В. М. Іваніцький,***здобувач вищої освіти,**Державний податковий університет**e-mail: dadavlad2@gmail.com***ORCID ID 0009-0000-5075-8205**

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОБАЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено особливості правового регулювання роботи органу пробації щодо неповнолітніх засуджених в Україні та виокремлено три види пробації: досудову, наглядову й пенітенціарну. Аргументовано, що пробація щодо неповнолітніх повинна бути дієвою системою таких наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, що дають змогу виконувати ефективно запобігання злочинності серед неповнолітніх в органах виконання покарань.

Проаналізовано законодавчу базу як основу діяльності служби пробації, встановлено взаємозв'язок між системою наглядових і соціально-виховних заходів та змінами в процесі виправлення й ресоціалізації в бік покращення. З'ясовано позитивний соціальний ефект на суб'єктів пробації. Доведено прогресивність і виправданість ідеї запровадження інституту пробації як інструменту гуманізації сфери кримінальної юстиції.

Пробацію визначено як законодавчо-обґрунтовану систему соціально-правової діяльності, що реалізується за рахунок симбіозу контрольних, наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються до засуджених та до осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням у порядку статей 75, 79, 104 Кримінального кодексу України.

Виявлено, що оцінка ризиків є важливим елементом соціально-виховної роботи та інструментом процесу визначення особистісних чинників протиправної поведінки неповнолітніх засуджених. Досліджено також роботу органів пробації в умовах воєнного стану.

Проаналізовано публікації та наукові роботи, де започатковано розв'язання проблем розвитку складових ювенальної юстиції як на рівні ґрунтовних досліджень, так і під час підготовки наукових експертних висновків стосовно запровадження пробації; на підставі емпіричних даних доведено необхідність створення в Україні ювенальної юстиції, визначено загальні та спеціальні функції, які мають виконувати органи й служби, компетентні у сфері захисту прав дітей; проаналізовано законодавчі способи реалізації ресоціалізаційної функції ювенальної юстиції.

За результатами проведеного аналізу зроблено відповідні висновки та узагальнення. Запропоновано подальші напрями щодо вдосконалення чинного законодавства з метою оптимізації та гуманізації кримінальних покарань стосовно неповнолітніх.

Ключові слова: *правова основа, діяльність, орган пробації, вид пробації, неповнолітній, засуджений, запобігання.*

Мета статті. Дослідити деякі особливості пробаційної роботи з неповнолітніми з метою досягнення їхнього виправлення та запобігання рецидиву. Оцінити можливість її використання в Україні.

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення, що вчиняються неповнолітніми, були і є однією з основних соціальних і правових проблем у суспільстві. Неповнолітні – це особливо вразлива верства суспільства. Кожного дня вони піддаються сторонньому впливу, що не завжди сприймають правильно, тому нерідко вчиняють незаконні дії, а в майбутньому вони потребують особливого підходу в процесі свого становлення і розвитку як особистість, а особливо після вчинення неповнолітнім правопорушення. Дитина залишається дитиною навіть тоді, коли вчиняє протиправні дії. Вона в усьому наслідує поведінку дорослих, зокрема й злочинців. Неповнолітні становлять вікову групу дітей віком від 14 до 18 років, які перебувають під час психофізіологічного та соціального зростання, якому характерне рольове експериментування. Переважно через відсутність життєвого досвіду, не достатню спроможність правильно й адекватно оцінити ситуацію, в якій опинився підліток, він вступає у суперечку із законом. Тому не варто забувати, що каральний вплив на неповнолітніх правопорушників, зважаючи, звичайно, на характер учиненого кримінального правопорушення, має бути інакшим, аніж той, що застосовують до дорослих. Це можна пов'язати з тим, що, вчиняючи протизаконне діяння, вони не повністю розуміють соціальну шкідливість свого діяння та його подальші наслідки.

Також окремо для неповнолітніх виділено систему спеціальних виправних заходів, які дають змогу досягнути їхнього виправлення та ресоціалізації за допомогою заходів відмінних від дорослих, через те, що в ситуації з особами, які не досягли повноліття, присутня потреба не лише повернути їх до суспільно корисного життя та право слухняної поведінки, а й необхідність уникнення рецидивної злочинності неповнолітніх у майбутньому. Варто зазначити, що дитяча свідомість не часто може одразу правильно зрозуміти процес перевиховання, а тому виникає потреба ретельно прораховувати роботу з неповнолітніми засудженими.

Програми пробації щодо неповнолітніх виконують органи соціальної політики. У здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи беруть участь волонтери, представники недержавних організацій. Така робота з дітьми, які несуть суспільну небезпеку, спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію до позитивних змін особистості та покращення соціальних стосунків. Ще одним важливим моментом є створення комфортного соціального середовища, тому виховна робота проводиться із залученням батьків, їх законних представників, а в разі неможливості їх залучення ці обов'язки покладаються на волонтерів.

З огляду на те, що в Україні на етапі призначення покарання перевагу надають альтернативним видам покарань, а для неповнолітніх тим більше, потрібно більше уваги приділити пробаційній роботі з неповнолітніми, оскільки, даючи неповнолітній особі шанс на виправлення без застосування до нього обмеження чи позбавлення волі, маємо бути впевненими, що така робота є ефективною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження пробації та її застосування щодо неповнолітніх розкривалися в публікаціях таких науковців: О. Беца, М. Панасюк, В. Шкадюк, Д. Ягунов, В. Женунтія, А. Закалюка, А. Зелінського, Т. Кальченко, О. Костенка, І. Куца, О. Книженко, О. Колба, Н. Крестовську, Г. Мінковського, Г. Мошака та ін.

Виклад основного матеріалу. З розвитком українського законодавства робота з неповнолітніми завжди була пріоритетним напрямом і відігравала провідну роль у нашій країні. У процесі створення інституту пробації в Україні були вжиті заходи контролю за неповнолітніми, щодо яких було застосовано заходи, не пов'язані з позбавленням волі.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про пробацію» роз'яснено значення цього інституту. Так, «пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності, та забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, яка притягається до кримінальної відповідальності» [1].

У Законі передбачено особливості застосування пробації щодо неповнолітніх під час підготовки досудового звіту, здійснення нагляду. З цього приводу українським суддям роз'яснено зміст їх функцій та повноважень відповідним листом Судової палати у кримінальних справах. Досудова доповідь відповідно до ст. 12 Закону України «Про пробацію» складається спільно з представниками служби у справах дітей, зокрема з урахуванням відомостей, отриманих від регіонального представництва уповноваженого підрозділу Національної поліції України [1].

Програми пробації для неповнолітніх засуджених реалізуються органами соціальної політики. Волонтери та представники неурядових організацій здійснюють нагляд за засудженими та проводять соціально-виховні заходи. Робота з такими дітьми спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію до позитивних змін особистості та покращення соціальних взаємин. Зважаючи на важливість створення сприятливого соціального

середовища, виховні заходи проводяться із залученням батьків або їхніх законних представників. У разі неможливості залучення батьків ці обов'язки делегуються волонтерам.

Волонтерська діяльність, пов'язана з пробацією, реалізується відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» [2] з огляду на особливості, визначені Законом України «Про пробацію».

Волонтер пробації – це фізична особа, яка досягла 18-річного віку, уповноважена органом пробації та волонтерською організацією на добровільній та безоплатній основі виконувати певні завдання, пов'язані з пробацією. Основними завданнями волонтера пробації є сприяння службі пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведення соціально-виховних заходів із засудженими.

Згідно зі ст. 9 Закону України «Про пробацію», інститут пробації складається з трьох видів, що обумовлені особливостями правового статусу осіб (суб'єктів пробації) у системі правосуддя: досудова пробація; наглядова пробація та пенітенціарна пробація. Зупинимось на досудовій пробації.

Досудова пробація – забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує особу, яка характеризує обвинувачену особу віком від 14 до 18 років, з метою прийняття судом рішення про міру її відповідальності. Така інформація має форму доповіді.

Як визначено в Законі України «Про пробацію», досудова доповідь щодо неповнолітніх обвинувачених складається з огляду на їх вікові й психологічні особливості та містить такі дані:

- соціально-психологічну характеристику неповнолітнього обвинуваченого: статус (рід занять, розмір доходів, рівень освіти), ранг (авторитет, репутація в колективі, у сім'ї тощо), дані про соціально-побутові умови;
- інформацію про стан здоров'я (інформацію обвинувачений подає за бажанням);
- оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; фактично це соціально-психологічне дослідження особистості правопорушника, узагальнення й аналіз його незалежних характеристик, що дає змогу встановити чинники особистісного оточення, які найбільше впливають на поведінку правопорушника, визначити можливість вирішення проблемних питань та оцінити ризик продовження протиправної поведінки. Здійснюється за спеціальною методикою;
- висновок про можливість виправлення без позбавлення волі на певний строк;
- інформацію про вплив криміногенних чинників на поведінку особи;
- рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного виникнення неповнолітнім кримінальних правопорушень [1].

Досудова пробація має на меті не лише забезпечити суд необхідною інформацією, але й допомогти неповнолітньому виправитися та уникнути повторного вчинення злочину.

Щодо *наглядової пробації*, то її визначено як здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт,

осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів.

Метою наглядових і соціально-виховних заходів є забезпечення соціальної безпеки через виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних правопорушень.

Наглядові заходи пробації здійснюються за місцем проживання, роботи або навчання неповнолітнього з метою виконання ним обов'язків, передбачених законом та покладених судом. Під час проведення наглядових та соціально-виховних заходів щодо неповнолітніх засуджених органи пробації також реалізують пробаційні програми для неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням [1].

Вид такої пробації дає можливість уникнути тюремного ув'язнення, допомагає отримати освіту, знайти роботу, вирішити свої особисті та соціальні проблеми та сприяє запобіганню вчинення нових злочинів.

Пенітенціарна пробація – підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб за обраним ними місцем проживання після звільнення.

Порядок взаємодії органів пробації, установ виконання покарань та органів виконавчої влади під час здійснення заходів пенітенціарної пробації затверджується нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, що формують державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у сфері соціальної політики, у сфері охорони здоров'я, та Міністерством внутрішніх справ України [1].

Пробаційні програми для неповнолітніх засуджених розробляються з урахуванням їх віку, рівня розвитку, особистості, причин та умов, що сприяли вчиненню злочину.

Наказом Міністерства юстиції України від 27.01.2023 № 390/5 внесені зміни до Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Ці зміни були внесені саме в зв'язку з воєнним станом в Україні:

- під час дії воєнного стану або загрози поширення епідемії, пандемії, надзвичайної ситуації засуджена особа може повідомити уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання (роботи) з використанням технічних засобів електронних комунікацій (телефоном, електронною поштою, текстовим повідомленням з використанням мобільного зв'язку);
- під час дії воєнного стану або загрози поширення епідемії, пандемії, надзвичайної ситуації за наявності об'єктивних обставин засуджена особа може подати заяву про погодження на виїзд з України з підтвердними документами про необхідність такого виїзду та отримати результати її розгляду з використанням технічних засобів електронних комунікацій (електронною поштою, текстовим повідомленням з використанням мобільного зв'язку);

- під час дії воєнного стану або загрози поширення епідемії, пандемії, надзвичайної ситуації та за наявності об'єктивних обставин, які перешкоджають звільненому з випробуванням з'явитися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації, складається довідка про проведення бесіди з використанням технічних засобів електронних комунікацій (у довідці зазначаються дата та час проведеної бесіди, номер телефону, з якого та на який було здійснено дзвінок або інший засіб електронних комунікацій, з використанням якого проведено бесіду, стислий зміст бесіди, дата та час, на який заплановано наступну бесіду). У листку реєстрації у графі «Підпис» робиться посилання на аркуш особової справи, де є інформація про проведену бесіду [3].

Висновок. Отже, пробація щодо неповнолітніх має бути тією дієвою системою наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, які дають змогу здійснювати ефективне запобігання злочинності неповнолітніх в органах виконання покарань, оскільки, власне, невирішеність соціальних та особистісних проблем засуджених стає причиною вчинення ними кримінальних правопорушень, зокрема підставами для рецидиву.

Підростаюче покоління визначає майбутнє країни, саме тому повинні вже сьогодні турбуватися про неповнолітніх, які вже стали на шлях протиправної поведінки. З огляду на постійно зростаючі виклики сьогодення мінімізація кількості кримінальних правопорушень, скоєних неповнолітніми, є питанням правильного виховання, заохочення їх до дотримання законів, соціального етикету, стимулювання формування стійких моральних цінностей та вибору правильного правослужняного оточення для дітей. Впровадження ефективних виховних методів і реалізація комплексного підходу до соціально-виховної роботи з неповнолітніми дає підстави очікувати на покращення суспільних відносин у державі, підвищення рівня життя, зміну ставлення людей до багатьох цінностей та покращення морального здоров'я населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
2. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування установ виконання покарань та установ попереднього ув'язнення в період воєнного стану : Закон України від 29 червня 2023 р. № 3185-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3185-20#Text>
4. Науково-практичний коментар до Закону України «Про пробацію» / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., академіка НАН О. Л. Копиленка, д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2019. 114 с.

5. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Практика виконання альтернативних покарань. Інформаційний бюлетень № 3 / за заг. ред. Янчука О. Б., Тимофєєва С. О., Пивовара Н. Г., Ковальчука М. М. Київ : ДДУПВП, 2010. 143 с.

7. Про затвердження Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : Указ Президента України від 24 травня 2011 р. № 597/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 16. Ст. 748.

8. Про затвердження типових положень про службу у справах дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2007 № 1068. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-%D0%BF#Text>

REFERENCES

1. On probation : Law of Ukraine dated February 5, 2015 p. No. 160-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2015. No. 13. Ct. 93. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>

2. On volunteering : Law of Ukraine From April 19, 2011 p. No. 3236-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

3. On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the functioning of institutions for the execution of punishments and institutions of pre-trial detention during the period of martial law : Law of Ukraine dated June 29, 2023 No. 3185-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3185-20#Text>

4. Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine "On Probation" / by general ed. doctor of law Sci., prof., Academician of the National Academy of Sciences O. L. Kopylenka, Doctor of Law. science, prof. E. Yu. Barasha. Kyiv : FOP Kandyba T. P., 2019. 114 p.

5. About bodies and services for children and special institutions for children : Law of Ukraine dated January 24, 1995 No. 20/95-VR. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Practice of execution of alternative punishments. Newsletter. number 3 / in general ed. Yanchuk O. B., Timofeeva S. O., Pivovar N. G., Kovalchuk M. M. Kyiv : DDUPVP, 2010. 143 p.

7. On the approval of the Concept of the development of criminal justice for minors in Ukraine : Decree of the President of Ukraine dated May 24, 2011 No. 597/2011. *Official Gazette of the President of Ukraine*. 2011. No. 16. Art. 748.

8. On the approval of standard regulations on the service in children's affairs : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 30, 2007 No. 1068. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-%D0%BF#Text>

V. P. Lubavina, H. V. Lel, V. M. Ivanitskyi. FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF PROBATION REGARDING JUVENILE CONVICTS IN UKRAINE

The article highlights the peculiarities of the legal regulation of criminal probation for minors in Ukraine and highlights three types of probation: investigative, supervisory, and penitentiary. It is argued that probation for minors should be an effective system of such supervisory, social, educational and prophylactic measures that allow effective prevention of crime. Minors in the organization of execution of excavations.

The legislative framework as the basis of the activity of the probation service was analyzed, the relationship between the system of supervision and social-educational measures and changes in the process of correction and resocialization towards improvement was established. A positive social effect on probation subjects was found. The progressiveness and justification of the idea of introducing the institution of probation as a tool for humanizing the sphere of criminal justice has been proven.

Probation is defined as a legislatively based system of socio-legal activity, which is implemented due to a symbiosis of control, supervision and social-educational measures, which are applied to convicts (and to persons released from serving a sentence with probation in accordance with Articles 75, 79, 104 of the Criminal Code of Ukraine).

It was found that risk assessment is an important element of social and educational work and a tool in the process of determining the personal factors of illegal behavior of juvenile convicts. The work of probation agencies under martial law is also discussed.

Analyzed publications and practical works, where the relationship between the problems of the structure of juvenile justice was initiated, both in full criminal investigations and under the number of experimental findings is the actual approval of the application; on the basis of empirical data, the necessity of creating a juvenile justice system in Ukraine has been proven, the general and special functions to be performed by youths and youths have been determined, which competent and competent protection of children; The legislative ways of pecocialization of the juvenile justice function are analyzed.

Based on the results of the analysis, relevant generalizations were made. Further directions for the improvement of the current legislation are proposed in order to optimize and humanize criminal punishments for minors.

Key words: *criminal offense, activity, enforcement body, type of enforcement, minor, charges, prevention.*

Стаття надійшла до редколегії 14 серпня 2024 року